

महाराष्ट्राचा भूगोल

स्वातंत्र्योत्तर काळात, 1956 मध्ये, देशातील भाषा रचनेनुसार राज्यांची पुनर्रचना करण्यात आली. त्यानुसार, आंध्र प्रदेश भाषिक तत्वांवर आधारित पहिले राज्य बनले. त्याच पुनर्रचनेनुसार राज्यांची पुनर्रचना करण्यात आली. या पुनर्रचनेमुळे हैदराबाद राज्यात पाच मराठी भाषिक जिल्हे (औरंगाबाद, बीड, परभणी, उस्मानाबाद, नांदेड) आणि मध्य प्रांतातील विदर्भातील आठ मराठी भाषिक जिल्हे (बुलढाणा, अकोला, अमरावती, वर्धा, नागपूर, भंडारा, यवतमाळ, चंदा) आहेत. आणि बॉम्बे प्रेसिडेन्सीमधील 13 जिल्हे. मुंबईचे द्विभाषिक राज्य 1 नोव्हेंबर 1956 रोजी तयार झाले, ज्यात 26 जिल्हे आणि गुजरात यांचा समावेश होता. परंतु मराठी भाषिकांसाठी स्वतंत्र राज्याच्या मागणीमुळे तत्कालीन द्विभाषिक राज्यात आंदोलन झाले. राज्यातील 106 हुतात्म्यांच्या बलिदानानंतर, 1 मे 1960 रोजी महाराष्ट्र मराठी भाषिकांसाठी स्वतंत्र राज्य बनले, गुजरात वगळता 26 जिल्हे.

मुंबई राज्य स्थापना (द्विभाषिक)	1 नवंबर, 1956
राज्याची स्थापना	1 मई, 1960
राजधानी	मुंबई
उप राजधानी	नागपुर
पहिले मुख्यमंत्री	यशवंतराव चव्हाण
पहिले राज्यपाल	श्रीप्रकाश

- महाराष्ट्राचे अक्षांश: - 15 '37 उत्तर अक्षांश ते 22'6 उत्तर अक्षांश
- महाराष्ट्राचा रेखीय विस्तार: - 72'36 पूर्व रेखांश ते 80'54 पूर्व रेखांश.
- क्षेत्र: - राज्याचे एकूण क्षेत्रफळ 3,07,713 चौ. किमी आणि क्षेत्रफळाच्या बाबतीत, राजस्थान (3,42,239 चौरस किमी.) आणि मध्य प्रदेश (3,08,313 चौरस किमी.) नंतर ते देशात तिसऱ्या क्रमांकावर आहे.

महाराष्ट्राने भारताचा पश्चिम आणि मध्य भाग व्यापलेला आहे. राज्याला अरबी समुद्राच्या बाजूने लांब किनारपट्टी (720 किमी) पसरलेली आहे.

- दख्खनचे पठार हे महाराष्ट्राचे प्रमुख वैशिष्ट्य आहे.
- दख्खनचे पठार हे पश्चिम आणि दक्षिण भारतातील सर्वात मोठे पठार आहे, उत्तरेत जवळजवळ 100 मीटर आणि दक्षिणेस 1000 मीटर आहे आणि त्रिकोणी आकार बनवते.

- टीप: दख्खनचे पठार आठ भारतीय राज्यांमध्ये विस्तारित आहे: महाराष्ट्र, तेलंगणा, आंध्र प्रदेश, तामिळनाडू, कर्नाटक आणि केरळ.
- उत्तरेकडील पठार सातपुरा आणि विंध्य पर्वतरांगा गंगाच्या मैदानापासून विभक्त करून नैसर्गिक सीमा बनवते.
- दख्खनचे पठार कोकण किनारपट्टीपासून घाटांनी विभक्त झाले आहे, खडकाळ टेकड्यांचा वारसा जे वेळोवेळी अरुंद रस्त्यांनी दुभाजलेले असतात.
- या घाटांमध्ये अनेक प्रसिद्ध हिल स्टेशन आहेत.
- पश्चिम घाट 'सह्याद्री पर्वत रांग' म्हणूनही ओळखला जातो.
- सह्याद्री आणि सातपुडा पर्वत रांगा राज्यासाठी नैसर्गिक सीमा म्हणून काम करतात.
- टेकडी किनाऱ्याला समांतर चालत असल्याने सह्याद्री मुक्त राज्यापासून राज्याला भौतिक अडथळा पुरवतात. सह्याद्रीची सरासरी उंची 1200 मीटर (4000 फूट) आहे.
- उत्तरेकडील सातपुरा डोंगर आणि पूर्वेला भामगढ-चिरोली-गायखुरी रांगा संरक्षक अडथळा म्हणून काम करतात.
- क्षेत्रफळानुसार महाराष्ट्र हे राजस्थान आणि मध्य प्रदेश नंतर तिसऱ्या क्रमांकाचे राज्य आहे आणि लोकसंख्येनुसार हे दुसरे मोठे राज्य आहे.
- महाराष्ट्रात 6 प्रशासकीय विभाग, 36 जिल्हे, 535 शहरे, 355 तालुके आणि 63,663 गावे आहेत.
- कळसूबाई महाराष्ट्रातील सर्वात उंच पर्वत (1646 मीटर) आहे.
- या कळसूबाई पर्वतांमध्ये हरिश्चंद्रगड वन्यजीव अभयारण्य आहे.
- दख्खनच्या पठारावर वसलेली पर्वतरांगा हा एक मोठा आग्नेय प्रांत आहे, जो ठोस पूर बेसाल्टपासून बनलेला आहे आणि सेनोजोइक युगाचा आहे.
- कोकणचे मैदान महाराष्ट्राच्या पश्चिमेकडे आहेत आणि 50-80 किमी रुंदीपर्यंत पसरलेले आहेत.
- राज्याच्या एकूण क्षेत्रापैकी 17% जंगल आहे आणि जंगलाचा मोठा भाग सह्याद्री आणि पूर्व भागात आहे.
- महाराष्ट्रातील प्रमुख नद्या: कृष्णा, गोदावरी, भीमा, तापी-पूर्णा आणि वैनगंगा.
- 1821 धरणे महाराष्ट्रात आहेत. महाराष्ट्राच्या मध्य भागात कमी पाऊस पडतो.

महाराष्ट्राचे प्रमुख भौगोलिक प्रदेश

राज्य 5 भौगोलिक प्रदेशांमध्ये विभागलेले आहे.

1. **कोकण [कोकण विभाग]:** हा पश्चिम किनारपट्टी प्रदेश आहे जो समुद्र आणि पश्चिम घाटाच्या दरम्यान स्थित आहे.
2. **खानदेश [नाशिक विभाग]:** हा प्रदेश तापी नदीच्या खोऱ्यात आहे, हा प्रदेश महाराष्ट्राचा उत्तर-पश्चिम भाग बनतो आणि भारताच्या मध्य भागात आहे. या विभागातील प्रमुख शहरे आहेत: नाशिक, धुळे, जळगाव आणि भुसावळ.
3. **मराठवाडा [औरंगाबाद विभाग]:** ऐतिहासिकदृष्ट्या, हे 1956 पर्यंत हैदराबाद संस्थानांचा भाग होते. हा महाराष्ट्राचा आग्नेय भाग आहे. प्रमुख शहरे: नांदेड आणि औरंगाबाद.
4. **विदर्भ [नागपूर आणि अमरावती विभाग]:** हा पूर्व भाग आहे आणि पूर्वी मध्य प्रांतांचा आणि बेरारचा भाग होता. प्रमुख शहरे: नागपूर (राज्य विधानसभेचे हिवाळी अधिवेशन आयोजित केले जाते), अमरावती, अकोला आणि चंद्रपूर ही या प्रदेशातील मुख्य शहरे आहेत.
5. **देश [पुणे विभाग]:** देशाला पश्चिम महाराष्ट्र म्हणूनही ओळखले जाते. हा एक समृद्ध पट्टा आहे. जमीन सुपीक असल्याने या भागातील शेतकरी श्रीमंत आहेत. सांगली जिल्हा मोठ्या प्रमाणात साखर कारखाने आणि साखर प्रक्रिया कारखान्यांसाठी ओळखला जातो. हे पश्चिमेस कोकण विभाग, पूर्वेला औरंगाबाद विभाग, उत्तरेस नाशिक

विभाग आणि दक्षिणेला कर्नाटक राज्याने जोडलेले आहे. पश्चिम महाराष्ट्र हे अत्यंत विकसित क्षेत्र म्हणून ओळखले जाते कारण त्याचे वार्षिक उत्पन्न देशाच्या सरासरी जीडीपीपेक्षा जास्त आहे.

महाराष्ट्राचे हवामान

राज्य उष्णकटिबंधीय हवामानाचे साक्षीदार आहे आणि तीन वेगळे हवामान आहेत:

- उन्हाळा: मार्च-मे, तापमान- 22 ते 43 अंश से
- मान्सून: जून-सप्टेंबर, जुलै हा महाराष्ट्रातील सर्वात ओला महिना आहे आणि सप्टेंबरपासून पावसाळी हंगाम मागे हटू लागतो.
- हिवाळा: ऑक्टोबर-फेब्रुवारी
- महाराष्ट्रात विविध पाऊस पडतो आणि अनेक प्रदेश कोरडे प्रदेश म्हणून गणले जातात.
- मुसळधार पर्जन्यमान क्षेत्रांमध्ये सरासरी 200 सें.मी. आणि रायगड, ठाणे, रत्नागिरी आणि सिंधुदुर्ग जिल्हे समाविष्ट आहेत.
- कमी पावसाचा प्रदेश, सरासरी 50 सेंमी, नाशिक, पुणे, धुळे, जळगाव, अहमदनगर, सातारा, सांगली, कोल्हापूर आणि सोलापूर यांचा समावेश आहे.
- कोकण किनारपट्टी आणि पर्वत रांगांच्या पायथ्यासारख्या सह्याद्री पर्वतांना लागून असलेल्या भागात पावसाचे प्रमाण अधिक आहे.
- मध्य महाराष्ट्रात तुलनेने कमी पाऊस पडतो.
- बंगालच्या उपसागराच्या शाखेच्या प्रभावामुळे पूर्व विदर्भात चांगला पाऊस पडतो.
- ऑक्टोबर ते फेब्रुवारी राज्याला आनंददायी हवामान (12 ते 34 अंश सेल्सिअस).